

Əliyeva Səmirə Mustafa qızı²⁶
DÜNYA İNCƏSƏNƏTİNİN TƏDQIQ TARİXİNƏ BİR BAXIŞ:
XVIII əsr RUS İNCƏSƏNƏTİ

Giriş. XVII əsrin sonlarında XVIII əsrin əvvəllərində rus mədəniyyətində dünyəvi mədəniyyətə və elmə mənəvi həyatın dini formalarından keçid baş vermişdi ki, bu da bu dövr incəsənəti üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Ölkənin mədəni həyatında qətiyyətli sıçrayış baş vermişdir. Əsərlər mülkədar cəmiyyətinin inkişafının daxili qanunlarıyla doldurulmuşdur, ölkənin formalaşan iqtisadi birliliyi füsunlanmışdır.

Realizmin Avropada inkişafı təcrübəsinə söykənən dünyəvi incəsənətə rus bədii mədəniyyətində sürətli və qətiyyətli keçid oldu. Dünya mədəniyyətinə o qədər böyük töhfəni daxil etmiş çox gözəl qədim rus incəsənəti XVII əsrdə öz imkanlarını məhdudlaşdırdı. Rusiyanın tarixi inkişafının yeni mərhələsiylə qoyulmuş estetik məsələlər rus millətinin mənəvi mədəniyyətinin sonrakı inkişafının maraqlarını müvəffəqiyyətlə həll edilə bilmirdi.

Rus incəsənətinin tarixində XVII əsrdən qətiyyətsiz artma hiss olundu. Məhz 17 əsrdə təbiətə qarşı maraq oyanır, real mənzərənin motivlərinə və realistik perspektivə üstünlük verilir. Bu illərdə portretin janrı- Parsuna yaradılır.

I Pyotr islahatlarının XVIII əsr rus incəsənətinə təsiri. Bu dövr incəsənətində I Pyotr islahatlarının təsirindən xüsusilə danışılmalıdır.

I Pyotr islahatlarının tarixi ondan ibarət idi ki, o zadəgan dövlətinin xeyrinə inadiyla və ardıcılıqla tarixən yetişmiş döngənin həyata keçirilməsini sürətləndirdi.

I Pyotr islahatları rus feodal-mütləqiyyəti dövlətini qəti rəsmiləşdi, təhkimçilik hüququnu möhkəmləndirdilər, zadəganlığın hökmranlığı və eyni zamanda alınan güzəştlərin sayəsində öz kapitallarını artırmış tacirlərin ticarətin və sənayenin qiymətini qaldırdılar. Eyni zamanda XVII əsrin ikinci yarısının başlanğıcında Rusiyanın xarici siyasətinin müvəffəqiyyətləri artdı. O beynəlxalq həyatda əhəmiyyətli yerlərdən birini tutdu; iqtisadi sahələr genişləndi və möhkəmləndi, Rusiyanın mədəni əlaqələri artdı.

XVIII yüzillikdə qətiyyətli sıçrayış baş verir. Bu sıçrayış nəticəsində bir qədər fasilədən sonra rus mədəniyyəti mədəni və bədii Avropa irəliləməsinin ümumi gedişinə qoşuldu.

XVIII əsr rus incəsənətində bir sıra narahatçılıqlar da müşahidə olunurdu. Onlardan birincisi I Pyotr islahatlarıyla bağlıdır. Bu illərdə formalaşma və beynəlxalq səhnəyə çıxmış güclü mərkəzləşdirilmiş dövlətin bərkidilməsi incəsənətə də böyük təsir göstərmişdir. Vətənpərvərlik xidməti ümumdövlət maraqlarında rus obrazlarının birinci borcu (vəzifəsi) hesab edilirdi. Rusiya imperiyası mülkədarların maraqlarını müdafiə etmiş tam monarxiyanı təşkil edirdi.

XVIII əsrin Birinci dördə bir rübündə incəsənət yaradıcı pafosu əks etdirirdi. İnsan şəxsiyyətinin dəyəri haqqında yeni təsəvvürlər genişləndirilirdi.

XVIII əsr ortalarında boyar reaksiyasının qısa dövründən sonra rus incəsənətinin yeni dirçəliş dövrü başlayır. XVIII əsrin ikinci yarısından Rusiyanın bədii mədəniyyəti Avropa incəsənətində aparıcı yerlərdən birini tutur. Arxitektura xüsusilə inkişaf edir. Şəhərsalmanın imkanı və bədii həllərin mükəmməlliyi rus memarlığını dünya mədəniyyətinin əhəmiyyətli hadisələrindən birinə çevirir. Rus memarlığının çiçəklənməsi barokkoyla onun əlaqələri dövründə (1760-cı ilin sonuna kimi.), həm də klassisizmin toplanmaları dövründə tarixi səbəblərə xüsusilə malikdir. Məsələ ondadır ki, XVIII əsrdə rus zadəgan mütləqiyyəti, Qərbi Avropanın köhnə rejimlərinin qürubuna gedənlərdən fərqli olaraq, uzaqda öz tarixi həyat qabiliyyətinə itirmədi.

Yemelyan Puqaçovun başçılığının altında kəndli müharibəsinin sarsıntıları, saxlanma və ya təhkimçiliyin ləğvi problemi rus ictimai fikrinin (Fonvizin, Novikov, Radışev) inkişafında təhkimçilik mütləqiyyətinin və yenidən doğulmuş azadlıqsevər istiqamətin arasında münaqişəni müəyyən olmuş dövrün əsas sosial probleminə çevirdi.

XVII əsrin II yarısında memarlıq artıq özünün zəngin dekorativliyi ilə fərqlənir, parlaq boyalardan istifadə, fiqurlu kərpic, rəngarəng bəzəklər bu dövr memarlığının əsas əlamətlərindən idi. Bu zəngin memarlıq Moskva barokkosu adlandırılır. Bu üslubun xarakterik cəhətləri kompozisiyalardakı dəqiqlik, simmetriklilik, tikintidə çox mərtəbəlilik, detalların incəliklə işlənilməsi, ağ daş üzərində dekorativ yonma, fasadların rənglənməsi idi. Bu üslubda tikilən başlıca memarlıq nümunələri Foilyadakı Pokrova kilsəsi (1690-1693), Troitsa-Sergeyevə monastırı, Novodeviç çoxmərtəbəli zəngli monastırı, Lıkovdakı Troitsa məbədi (1698-1703), Ubor kəndindəki Spas məbədi (1694-1697) və b. Sonuncu adları çəkilən abidələrin müəllifi qraf P.İ.Şeremetyevin görkəmli ustalarından biri, Yakov Buxvostovdur. Yeni tikililər təkcə Moskvada deyil, Rusiyanın digər şəhərlərində də həyata keçirilirdi. Bu cəhətdən varlı tacirləri ilə zəngli olan Yaroslavl şəhəri ad qazanmışdır. Buradakı İlya Prorokanın kilsəsi (1647-1656), İohanna Zlatoust kilsəsi (1649-1654), Tolçkovdakı İohanna Predteçi kilsəsinin (1671-1687) adlarını çəkmək olar. Bu kilsələrinin xarakterik xüsusiyyətləri monumentallıqdır. Dini memarlıqla yanaşı, digər ictimai tikililərin inşası da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir: zəngin saraylar tikilir, tacirlər özləri üçün daşdan yaşayış evləri inşa edirdilər. Bu tikililərdə ənənəvi olan sadəlik və rəsmilikdən təcridlik özünü aydın şəkildə göstərir, fasadların dekorativ tərtibatına daha çox üstünlük verilir. Bu cür evlər təkcə Moskvada deyil, Yaroslavl, Kaluqa, Nijni Novqorodda daha çox tikilirdi. Bu dövrün təsviri sənəti, xüsusilə rəngkarlıq qeyri-adi dərəcədə inkişaf etməyə başlayır. İkonalar, məbədlərin naxışlanması, dəzgah rəngkarlığı daha çox irəliləməyə başlayır. Məişət janrı, xüsusilə, portretdə – parsun rəngkarlığına («persona» sözündəndir) üstünlük verilir. Kilsə daxilindəki parçalanma mədəni həyatda özünü daha bariz şəkildə təəcəssüm etdirdi. Köhnə ənənə tərəfdarları baş

keşiş Avvakum başda olmaqla belə hesab edirdilər ki, dini incəsənətin reallıqla heç bir əlaqəsi olmamalıdır. Onların fikrincə, ikona dini ayin, kult predmetidir. Yeni istiqamətin nümayəndəsi çar izoqrafı (Izoqraf – ikona rəssamı), sənət nəzəriyyəçisi, silah palatasının aparıcı boyakarlarından olan Simon Fedoroviç Uşakov (1626-1686) idi. O, ikonanın sənətdəki təyinatı haqqında müddəaların müəllifi olub, bunun bədi, estetik dəyərini müəyyələşdirmişdir. Uşakovun əsərləri – naxışlar, ikonalar, parsunalar, miniatürlər özündə ənənəvi və novator xüsusiyyətləri birləşdirir. Onun 1617-ci ildə yaratdığı «Troitsa» ikonası Andrey Rublyovun eyni adlı ikonasından zahiri gözəlliyi, ülvi xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Uşakov əsərlərində cizgilərin klassik düzgünlüyünə, perspektivin qurulma, düzülüş həcminə nail olmuşdur. Lakin Rublyovun eyni adlı ikonasından fərqli olaraq bu ikonada ilahi ilham, ruhlanma hiss olunmur. XVII əsrin 80-90-cı illərində rus rəssamları sənət baxımından əhəmiyyətli olan parsunalar yaradırlar: «L.K.Narişkin»in portreti, «N.K.Narişkina»nın portreti. Bu əsərlərin xarakterik xüsusiyyətləri, insanın daxili aləminə diqqət, incə rəng qamması təşkil edir. XVII əsrə qədər Rusiyada teatr yox idi. Əsrlər ərzində teatrı xalq adətləri – toy, bayram, maslenisalar və digər bu tipli ənənələr əvəz edirdi. Bu bayramlarda rəqqas, akrobat, musiqiçilər, kuklaoyunadamlar, oyunbazlar iştirak edirdi. Bir qədər sonralar oyunbazların repertuarlarından ibarət xalq teatrları yaranır. Əslində teatr bu ölkədə XVII əsrdə – saray və məktəb teatrı kimi təşəkkül tapmışdır. Saray teatrlarının təşəkkülünə başlıca səbəb saray əyanlarının, qərb mədəniyyətinə olan marağı ilə izah olunur. Bu teatr Moskvada çar Aleksey Mixayloviçin dövründə təşkil olunmuşdur. İlk tamaşa 1672-ci il oktyabrın 17-də təşkil olunmuşdur. Tamaşa çarın xoşuna gəldiyindən on saat ardıcıl şəkildə ona tamaşa etmişdir. İlk çağlar saray teatrının yeri olmadığından dekorasiya və kostyumlar bir yerdən başqa yerə köçürülürdü. Tamaşanı hazırlayanlar xarici rejissor və aktyorlar idi. Məktəb teatrı isə, slavyan-yunan-latin Akademiyası nəzdində təşkil olunmuşdur. Tamaşalar üçün pyeslər müəllim-tələbələr tərəfindən yazılır, aktyorlar da şagirdlərin özləri olurdu. XVII əsrdə rus incəsənəti üçün kilsə musiqisi başlıca yer tuturdu. Bu sənət növü İvan Qrozninin vaxtında çiçəklənməyə başlayır, çünki onun özü musiqi bəstələyirdi. III İvanın hakimiyyəti illərində sarayda xor kapellası yaranır ki, bu da sonralar musiqi təhsilinin mərkəzi rolunu oynayır. XVIII əsr Rus mədəniyyəti tarixinə ən parlaq səhifələrdən biri kimi daxil olmuşdur. Pyotr islahatları, cəmiyyətin bütün sahələrində olduğu kimi, mədəniyyətdə çox əzəmətli hadisələrə səbəb oldu. Maarifləndirmə işi inkişaf etməyə başladı ki, bu, sonrakı mədəni tərəqqi üçün çox zəruri, təkanverici hadisə oldu. 1700-cü il yanvarın 1-dən, İsa peyğəmbərin anadanolma günü hesabı ilə tarixin yeni hesablanması həyata keçirildi. I Pyotrun vaxtından başlayaraq ilk dəfə təhsil dövlət siyasətinin başlıca istiqamətlərindən birini təşkil etdi. Çünki bu, Pyotr islahatlarının gerçəkləşməsi üçün çox vacib idi. Elə I Pyotr vaxtında ümumi və xüsusi məktəblər açıldı və Elmlər Akademiyasının əsasının qoyulması üçün şərait hazırlandı. Gənclərin gəmiçilik və dənizçilik peşəsi, elm və sənət üzrə xaricə oxumağa göndərilməsinə üstünlük verildi. 300 1701-ci ildə Moskvada riyaziyyat və naviqasiya elmləri üzrə Naviqasiya məktəbi açıldı, bu, ilk kübar tədris müəssisəsi idi. Şagirdlər burada hesab, riyaziyyat, həndəsə, triqonometriya, astronomiya, naviqasiya biliklərinə yiyələnirdilər. Moskva və digər şəhərlərdə bir çox sənət məktəbləri - Artilleriya, Mühəndislik, Tibb məktəbləri təşkil olundu. Bütün bunlarla yanaşı, ilahiyyat seminariya və məktəblərinin açılışına diqqət yetirildi. 1786-cı ildə xalq məktəblərinin nizamnaməsi tərtib olundu. Bu, təhsil sahəsində ilk qanunverici sənəd idi. İlk dəfə olaraq vahid dərslər planları, sinif-dərs sistemi təşkil olundu. Dvoryan övladları adətən ailələrdə məşğul olurdular. Qapalı zümrəli məktəblər fəaliyyət göstərirdi. 1764-cü ildə Peterburqda Smolnı monastırında Əsilnəcəbətli xanımların tərbiyə cəmiyyəti təşkil olundu; 1731-ci ildə zabitlər hazırlayan dvoryan korpusu fəaliyyət göstərdi. 1774-cü ildə isə Elmlər Akademiyası fəaliyyətə başladı, buraya Akademiya, Universtet, Gimnaziyalar daxil idi. Akademiya riyaziyyat, fizika və humanitar şöbələr ilə tanınırdı. M.V. Lomonosov (1711-1765) ilk rus akademiki oldu. 1755-ci ildə onun təşəbbüsü ilə Moskva universiteti təşkil olundu. Burada fəlsəfə, hüquq, tibb fakültələri fəaliyyət göstərirdi. «Moskva xəbərləri» («Moskovskie vedomosti») adlı nəşriyyat 1917-ci ilədək fəaliyyət göstərdi. Peşəkar bədii-tədris müəssisələri açılmağa başladı- Peterburqda Rəqs məktəbi (hazırkı A.Ç. Vaqanov adına məktəb), Moskvada Balet məktəbi və rəssamlıq Akademiyası. Artıq XVIII əsrin axırında Rusiyada 550 təhsil müəssisəsi, 62 min şagird vardı. Kitab nəşri sahəsində islahatlar həyata keçirildi. 1708- 1710-cu illərdə Kirill əlifbəsini xeyli asanlaşdıran şrift islahatı aparıldı. Xalq məktəbləri üçün F.Proknoviçin (1681-1736) «Əlifba»sı, L.Maqnitskinin «Riyaziyyatı», M.Smötitskinin «Qrammatika»sı nəşr olundu. Çar dövründən əvvəl «Kurantı» adlı əlyazma formasında olan qəzet nəşr olunurdu. O, dövlət və hökuməti xarici xəbərlərlə tanış edirdi. İlk çap formalı rus qəzeti «Vedomosti» (1702-1727) hesab edilir. Onu I Pyotrun qərarı ilə nəşr ediblər. Tədris və təhsildəki uğurlar mədəniyyətin digər sahələrinə də nüfuz edirdi. Yeni şriftin tətbiqi Kübar dilin, ədəbi nitqin güclənməsinə təsir göstərirdi. Bu tarixi çap işində poetik əsərlər - satira, oda, təmsil, epiqrammalar geniş yayılmışdır. Bunların çoxunun müəllifi Antoxa Kantemir (1708-1744) hesab edilirdi. O, həmçinin ədəbi tərcüməçilik ilə də məşğul olurdu. Onun B. Fontelin «Dünyaların çoxluğu haqqında söhbət» («Razqovor o mnojestve mirov») adlı tərcüməsi elmi terminologiyanın işlənilməsində əhəmiyyət kəsb edirdi. O ilk dəfə olaraq «başlangıç», «prinsip», «mü-şahidə», «səthilik» və d. terminləri rus elminə gətirmişdir. Bu dövrdə rus dili və şər quruluşunun islahatçısı kimi şair V.K.Trednakovskinin (1703-1768) adını çəkmək lazımdır. Onun bir çox nəzəri əsərləri rus şəriyyətinin inkişafına ciddi təkan vermişdir. Rus dramaturgiyasının banisi A.P.Sumarokov (1717-1777) hesab edilir. O, həm şair, həm ilk komediya və faciələrin müəllifi, Peterburqdakı Rus teatrının direktoru idi. O müxtəlif janrlarda- lirik nəğmə, oda, epiqramma, satira və təmsil və s. yazırdı. Adları çəkilən yazıçı və şairlərin əsərlərində rus klassisizm ideyaları qabarıq surətdə özünü göstərirdi. Daha sonralar, bu ideyalar inkişaf edərək təkmilləşir.

Nəticə. Dünyanın ən qədim mədəniyyətlərindən biri olan rus mədəniyyətinin konkret olaraq hansı tarixdən və hansı sosial-ictimai proseslə əlaqədar təşəkkül tapdığı məlum deyil. Bir həqiqət inkaredilməzdir ki, rus mədəniyyətinin əsasında qədim slavyan mədəniyyəti durur. Bu gün ruslar və digər rus mənşəli xalqlar qədim slavyan mədəniyyəti ənənələrinə sadıq qalır, onun mütərəqqi keyfiyyətlərindən istifadə edirlər.

Rus mədəniyyəti tarixində və onun inkişafında bir çox görkəmli şəxsiyyətlərin rolu danılmazdır. Onlardan biri də I Pyotrdur. I Pyotrün Rusiyanı dünya miqyasında şöhrətləndirə bilən xidmətləri olmuşdur. Rusiyada «Pyotr islahatları» elmi konsepsiyası da meydana gəlmişdir. Milli sənaye müəssisələrinin yaradılması, qərb ölkələrinə giriş yolunun açılması, bu əsasda «Pyotr Avropaya pəncərə açdı» zərb məsələnin meydana gəlməsi, Qərb dünyası ilə Rusiyanın ticarət əlaqələrinin genişlənməsi, ölkənin sərhədlərini qoruya biləcək güclü dəniz donanmasının yaradılması, ölkədə aramsız olaraq baş verən kəndli üsyanlarının qarşısının alınması, ordunun və ölkənin müdafiə sisteminin möhkəmləndirilməsi, ölkədə mənəvi mədəniyyətin hərtərəfli inkişafına şərait yaradılması, savadsız xalqı cəhalət yuxusundan oyatmaq və bir çox müxtəlif tədbirlər məhz böyük islahatçının bəşəri xidmətləri idi. Pyotrün həyata keçirdiyi sayısız-hesabsız tədbirlər o vaxtki həyatın bütün sahələrinə sirayət edirdi. Kilsə, məişət və bütün mədəniyyət sahələri də ciddi islahata uğramışdı. Mədəniyyət və məişət sahəsində islahatlar dünyəvi elmlərin, maarif və təhsil sisteminin avropasayağı qurulmasına yönəldilmişdi. Ölkədə savadlı, dərin bilikli kadrlara ehtiyac olduğundan dünyəvi məktəblər açılmağa başladı, təhsil dünyəvi xarakter aldı. Kilsə dərslərləri sıradan çıxarıldı, onları yeni elmi biliklər verən dərslərlər əvəz etdi. Elm və təhsilin dünyəviləşdirilməsi ilə əlaqədar kitab və elmi ədəbiyyat nəşri qaydaya salındı, Peterburqda və Moskvada yeni mətbəələr yaradıldı. Rus mədəni həyatında inkişaf etmiş Avropa ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsi geniş təbliğ olunmağa başladı. Yaradıcı elm və mədəniyyət adamlarının xaricdə təhsil almağa göndərilməsi elmdə, təhsildə və mədəniyyətin müxtəlif sahələrində dünya təcrübəsinin öyrənilməsinə səbəb oldu. Peşəkarlığını artırmaq üçün xaricə göndərilən rəssamlar, memarlar və digər sənət adamları iki-üç il müddətinə xüsusi təqaüdlə təmin olunurdular.

ƏDƏBİYYAT

1. Русское искусство XVIII века/http://ricolor.org/history/cu/picture/history/18_vek/
2. Рапацкая Л.А. Русское искусство XVIII века. Москва: Просвещение, 1995

Azar syzlər: mədəniyyət, incəsənət, rus incəsənəti, portret, ikona, dramaturgiya

Ключевые слова: культура, искусство, русское искусство, портрет, икона, драматургия

Key words: culture, art, Russian art, portrait, icon, dramaturgy

Взгляд на историю исследования мирового искусства:

Русское искусство XVIII века

Резюме

В статье исследуется русское искусство XVIII века в аспекте мирового искусства. В историю искусств XVIII век вошел как период портретов, так как жанр портрета стал более востребованным. Живописные портреты преобладали. Автор в основном останавливается на художественном творчестве Андрея Рублева. Также анализируются и другие направления культуры, такие как театр, выставки, новые построения, в том числе соборы и церкви. Выясняется что, развитию русской культуры и искусства XVIII века сильно повлияли реформы Петра Первого.

A look at the investigational history of the world art:

Russian art of the 18th century

Summary

In the article it is said about the Russian art of the 18th century in the aspect of the world art. In the history of art the 18th century entered as a period of portraits, as the genre of the portrait became more popular. The picturesque portraits were prevailed. The author of the article mainly focuses on the artistic work by Andrei Rublev. The different branches of culture, such as theaters, exhibitions, new buildings, including the cathedrals and churches are also analyzed. It is cleared up that the development of Russian culture and art of the 18th century was strongly influenced by the reforms of Peter the Great.

RƏYÇİ: ljd.L.Ələkbərova